

การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อ:
กรณีศึกษา วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช*

CULTURAL LANDSCAPE CHANGES FROM FAITH:
A CASE STUDY OF WAT CHEDI (AI KHAI), SICHON,
NAKHON SI THAMMARAT

ศศิพิมพ์ อีสระวัฒนา
Sasipim Issarawattana
สุจิตา มานะจิตต์
Suchita Manajit
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
Walailak University, Thailand
E-mail: suchita.ma@wu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) และชุมชนใกล้เคียงที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการเก็บข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งและบริบทโดยรอบจากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศ การเก็บข้อมูลพื้นที่จากการสำรวจทางกายภาพและสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นของวัดเจดีย์ในปัจจุบัน การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภายในวัดเจดีย์และผู้อยู่อาศัยจากชุมชนโดยรอบจำนวน 20 คน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า 1) วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) มีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างก้าวกระโดดและไม่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัดเจดีย์ที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น 22 เท่าจากปี พ.ศ. 2500 มีการปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมภายในวัด และการปรับปรุงผังบริเวณพื้นที่ว่างและก่อสร้างอาคารใหม่ เพื่อให้เพียงพอต่อการรองรับกิจกรรมของผู้เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัดจำนวนมาก ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงบริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดและชุมชนใกล้เคียง และ 2) ความเชื่อต่อไอ้ไข่ วัดเจดีย์เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะกายภาพของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ซึ่งมี

* Received 6 August 2021; Revised 9 April 2022; Accepted 15 April 2022

การเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากภายในระยะเวลาที่รวดเร็ว นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินสภาพแวดล้อมโดยรอบวัด และชุมชนใกล้เคียงมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากการท่องเที่ยวและกิจกรรมกราบไหว้บูชาของผู้มีจิตศรัทธาและส่งผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่และชุมชนโดยรอบ

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง, ภูมิทัศน์วัฒนธรรม, ความเชื่อ, วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่)

Abstract

The objectives of this research article were to 1) Study the changes in the cultural landscapes of Wat Chedi (Ai Khai), Sichon, Nakhon Si Thammarat province and 2) Examine the factors affecting the changes in the cultural landscapes of Wat Chedi (Ai Khai). This research is qualitative research that mainly focuses on field data collection within the area. The researchers studied the changes in cultural landscapes of Wat Chedi (Ai Khai) and nearby communities by collecting the data of the area location and the surrounding context using a comparative study of aerial photography data, collecting area information from physical surveys, observing the activities and interviewing 20 staff of Wat Chedi, and residents from surrounding communities. The qualitative research findings indicated that 1) Wat Chedi (Ai Khai) has undergone dramatic and dynamic changes in the cultural landscapes, especially with changes in the extent and the size of Wat Chedi that increased 22 times from the year 1957 (B.E. 2500), There has been the improvement of the landscape and environment within the temple. Changed in the layout of the vacant area and the construction of new buildings to be sufficient to support the activities of many visitors to the temple as well as changing the context and land use around the temple and nearby communities, and 2) Faith in Ai Khai, Wat Chedi is the main factor affecting the change in the cultural landscape of Wat Chedi (Ai Khai), which has changed dramatically in a short period. In addition, the land use around the temple and nearby communities have changed due to tourism and worship activities, resulting in a positive effect on the economy in the area and surrounding communities.

Keywords: Change, Cultural Landscape, Faith, Wat Chedi (Ai Khai)

บทนำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยมีวัฒนธรรมหรือค่านิยมทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกัน เป็นผู้กระทำต่อสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติ เพื่อสร้างความเจริญงอกงามและในการพัฒนาสังคมมนุษย์ ผลลัพธ์ที่แสดงออกมาในรูปของภูมิทัศน์ที่มองเห็น (อนุวัฒน์ การลัก และทรงยศ วีระทวีมาศ, 2558) ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เช่น ป่าชุมชน แหล่งน้ำคูคลอง บ้านเรือน ศาสนสถาน โบราณสถาน เป็นต้น (Taylor, K., 2009); (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2552) แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม เพื่ออธิบายเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์จากอดีตมาถึงปัจจุบัน โดยแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ผ่านทางลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่ วัดเจดีย์ (ไอโซ) ตั้งอยู่ที่บ้านโพธิ์เสด็จ เลขที่ 103 หมู่ 7 ตำบลคลอง อำเภอสหัส จังหวัด นครศรีธรรมราช เป็นวัดที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งใน อำเภอสหัส จังหวัดนครศรีธรรมราช ในด้าน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีผู้คนจากพื้นที่ต่าง ๆ มาสักการบูชากราบไหว้อย่างหนาแน่น อีกทั้ง ยังเป็นศูนย์รวมของผู้คนในพื้นที่ทั้งทางด้านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางศาสนา และวัฒนธรรม (อนุชสร่า เรืองมาก, 2559) เนื่องด้วยมีความมีเอกลักษณ์ในบริเวณพื้นที่ของวัด โดยผู้คนนิยมมากราบไหว้บูชา ขอพร บันดาลด้วยรูปปั้นไก่อานาต่าง ๆ และการนำประทัดมาจุดกับบ่อน้อยอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ภายในวัดและบริเวณชุมชนโดยรอบเต็มไปด้วยรูปปั้นไก่อานาหมื่นตัว และมีเศษชิ้นส่วนลูกประทัดทับถมเป็นภูเขาอยู่รอบ ๆ จากการจุดประทัดกับบ่อน (สิทธิพงษ์ บุญทอง และคณะ, 2561)

วัดเจดีย์ (ไอโซ) ถือเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) ที่มีศักยภาพส่งผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่และชุมชนรอบวัดเจดีย์ (ไอโซ) เป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) (สุกัลยา โหราเรือง และคณะ, 2563) ส่งผลกระทบทำให้ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนในวงกว้างระดับจังหวัดและประเทศ สร้างรายได้ให้แก่จังหวัด นครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียง (พระเอกลักษณ์ อชิโต และคณะ, 2563) กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความเชื่อต่อไอโซ วัดเจดีย์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่วัดและพื้นที่โดยรอบ

การศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดหรือโบราณสถานจากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า มีผู้วิจัยในประเด็นนี้บ้างพอสมควร เช่น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ในประเด็นด้านการใช้งานในพื้นที่ การสร้างอาคารใหม่ โดยใช้วิธีการศึกษาจากการรวบรวมข้อมูล แผนที่ และการสัมภาษณ์ (แจ่มจรรยงค์ สุทธิผล, 2558) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์และปัจจัยที่มี

ผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของวัดที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินรอบวัด พื้นที่โล่ง อาคาร และการวางผังบริเวณ ลักษณะภูมิทัศน์ วัสดุ และพืชพรรณ และรูปแบบการใช้งานภายในวัด โดยใช้วิธีการศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายเก่า การสำรวจ และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา (นักรบ สายเทพ, 2561) และการศึกษาลักษณะทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณโบราณสถานเขาศรีวิชัยและพื้นที่โดยรอบ ในประเด็นด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบ ลักษณะทางธรณีวิทยา อุทกศาสตร์ การเข้าถึงและมุมมอง โดยศึกษาข้อมูลจากแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ เอกสารทางประวัติศาสตร์ การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ (เพชรรัตน์ เมืองสาคร, 2562) ในขณะเดียวกันมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับไอโซ วัดเจดีย์อย่างหลากหลาย เช่น การศึกษาเรื่องพฤติกรรมกรรโชพร บอนบานและการแก้บนต่อไอโซ วัดเจดีย์ (อนุชสรารื่องมาก, 2559) การศึกษาเกี่ยวกับกระแสความเชื่อของไอโซ วัดเจดีย์ซึ่งมีผลต่อการพัฒนา และการขยายพื้นที่ของวัด (ธวัชรรัตน์ พรหมวิเศษ, 2562) การศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง ไอโซ วัดเจดีย์ ที่มีผลต่อกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของพิธีกรรม การบอนบาน สานกล่าว การสร้างวัดถุ่มงคูล และการแก้บน (บุญยิ่ง ประทุม, 2562) และการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ ไอโซ วัดเจดีย์ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ตั้งแต่การค้าขาย เครื่องสักการบูชา แก้วบน การจ้างงาน การท่องเที่ยวและอาชีพอื่น ๆ ทำให้รายได้เงินหมุนเวียน เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชน (พระเอกลักษณ์ อชิโต และคณะ, 2563) จากการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมและประเด็นไอโซ วัดเจดีย์ที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อต่อไอโซ วัดเจดีย์ อาจเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด แต่ยังไม่มีการวิจัยในด้านนี้

การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อ: กรณีศึกษา วัดเจดีย์ (ไอโซ) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช งานวิจัยนี้ศึกษาความเชื่อของผู้คนและการเป็นที่รู้จักทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอโซ) มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่โดยรอบ เพื่อเป็นแนวทางในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอโซ) อย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอโซ) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอโซ) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่เป็นหลัก โดยทำการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) และชุมชนใกล้เคียงในอำเภอสิชลที่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 - 2563 มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การเก็บข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่และบริบทโดยรอบจากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศในช่วงเวลา 50 ปี จากกรมแผนที่ทหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518, 2527, 2538, 2542, 2552 และจากโปรแกรมกูเกิลเอิร์ธ (Google Earth) ปี พ.ศ. 2556, 2558, 2559, 2561, 2562 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่โดยรอบศาสนสถานและชุมชนใกล้เคียงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด

2. การเก็บข้อมูลสำรวจ ด้วยอากาศยานไร้คนขับ (Drone) เพื่อจัดทำแผนที่ปัจจุบันของวัดและศึกษาการใช้พื้นที่โดยรอบวัดเจดีย์และชุมชนใกล้เคียงปัจจุบัน

3. การเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการสำรวจทางกายภาพและสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นของวัดเจดีย์ในปัจจุบัน โดยการบันทึกภาพและจดบันทึกข้อมูลลงในแผนที่ที่ได้จัดทำขึ้นจากข้อ 2 ในรายการดังต่อไปนี้ บริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัด การวางผังบริเวณพื้นที่ว่างและอาคาร วัสดุและพืชพรรณในงานภูมิทัศน์ และลักษณะการใช้งานพื้นที่ภายในวัด เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพในปัจจุบัน

4. การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัด ได้แก่ เจ้าหน้าที่ยภายในวัดเจดีย์ และผู้อยู่อาศัยจากชุมชนโดยรอบ จำนวน 20 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic Sampling) และกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากการกำหนดเกณฑ์ขนาดประชากรหลักร้อยละ 25% จากจำนวนประชากรผู้อยู่อาศัยจากชุมชนโดยรอบวัดเจดีย์ 100 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของวัดและชุมชนโดยรอบวัดเจดีย์ ตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ทั้งนี้ โครงการวิจัยและแบบสอบถามได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ เลขที่ WUEC-20-023-01

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการเปรียบเทียบเหตุการณ์จากภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่การสำรวจทางกายภาพและสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นของวัดเจดีย์ในปัจจุบัน เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 - 2563 ประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัดและแหล่งข้อมูลเชิงทฤษฎีจากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และเป็นข้อมูลในการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) และชุมชนโดยรอบอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนต่อไป

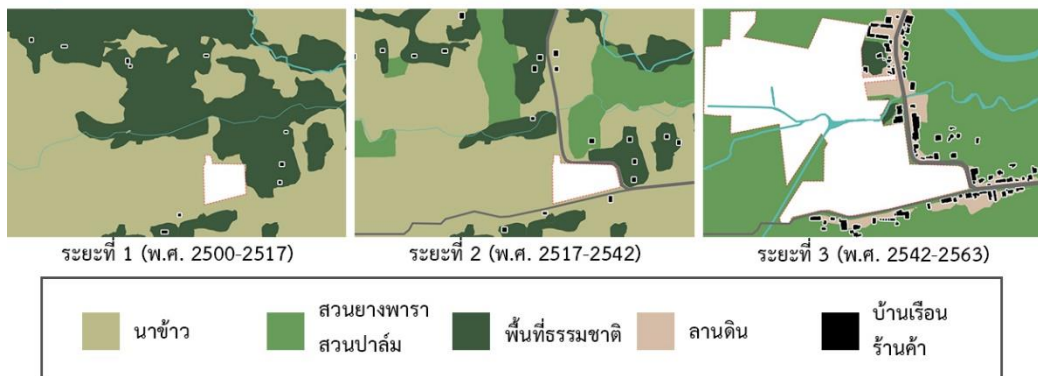
ผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไ้ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศ การสำรวจลักษณะทางกายภาพ การสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นของวัดเจดีย์ในปัจจุบัน และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัด พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไ้ไข่) และพื้นที่โดยรอบมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างมากภายในระยะเวลาที่รวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่ภายในวัด สามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไ้ไข่) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 - 2563 ออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ปี พ.ศ. 2500 - 2517 วัดเจดีย์เป็นเพียงที่พักสงฆ์และเคยเป็นวัดร้าง ระยะที่ 2 ปี พ.ศ. 2517 - 2542 วัดเจดีย์ได้รับการยกฐานะจากที่พักสงฆ์เป็นวัด และระยะที่ 3 ปี พ.ศ. 2542 - 2563 วัดเจดีย์ภายใต้การพัฒนาของพระอธิการอภิชาติ พุทธสโร หรือพระอาจารย์แว่น ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไ้ไข่) สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

1.1 บริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัด

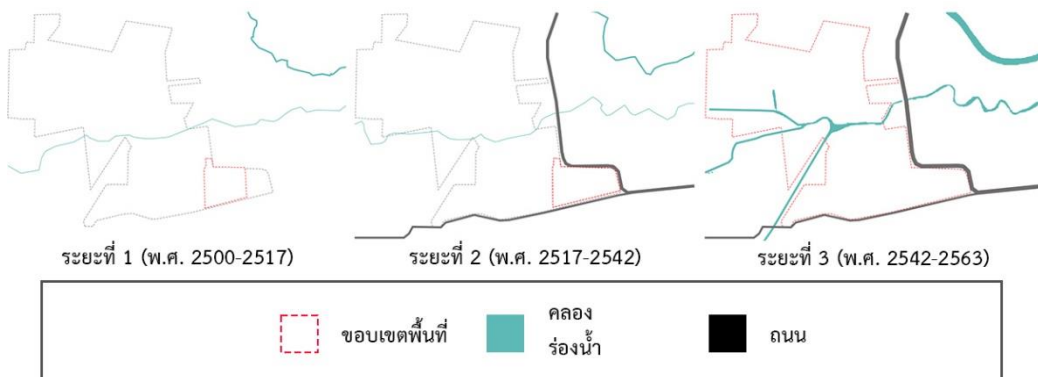
การเปลี่ยนแปลงบริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดเจดีย์ (ไ้ไข่) พ.ศ. 2500 - 2563 ในระยะแรก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมมีลักษณะเป็นพื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่เกษตรกรรม เช่น นาข้าว ซึ่งการตั้งบ้านเรือนของชุมชนโดยรอบตั้งอยู่อย่างกระจายตัว ต่อมาในระยะที่ 2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมยังคงมีลักษณะเป็นพื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่เกษตรกรรม แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การตัดผ่านของถนนบริเวณด้านหน้าของวัดหรือถนน 3107 ในปัจจุบัน ในระยะที่ 3 มีการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมจากพื้นที่ธรรมชาติเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะพื้นที่สวนยางพาราและสวนปาล์ม นอกจากนี้ พื้นที่โดยรอบโดยเฉพาะเส้นทางที่ใช้เดินทางมายังวัด มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตค่อนข้างสูงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวและกิจกรรมกราบไหว้บูชาของผู้มีจิตศรัทธา ตลอดจนข้างทางของถนนและพื้นที่โดยรอบวัดมีการตั้งร้านขายรูปปั้นไก่และกระทัด ร้านเช่าบูชาไ้ไข่ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม และรูปปั้นไก่แก้วบนขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการขยายถนน 3017 บริเวณด้านหน้าของวัดจากถนนสองช่องจราจรเป็นถนนสี่ช่องจราจร ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การเปลี่ยนแปลงบริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่)
พ.ศ. 2500 – 2563

1.2 ขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัด

จากภาพที่ 2 ในระยะแรกวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) มีขนาดพื้นที่ของวัดประมาณ 9 ไร่ ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 วัดเจดีย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องโดยในปี พ.ศ. 2558 มีขนาดพื้นที่ของวัดประมาณ 40 ไร่ จนในปัจจุบันวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) มีการขยายขอบเขตพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ หรืออาจนับได้ว่าขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัดมีการขยายตัว 5 เท่าภายในช่วงระยะเวลา 10 ปี

ภาพที่ 2 การเปลี่ยนแปลงขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) พ.ศ. 2500 - 2563

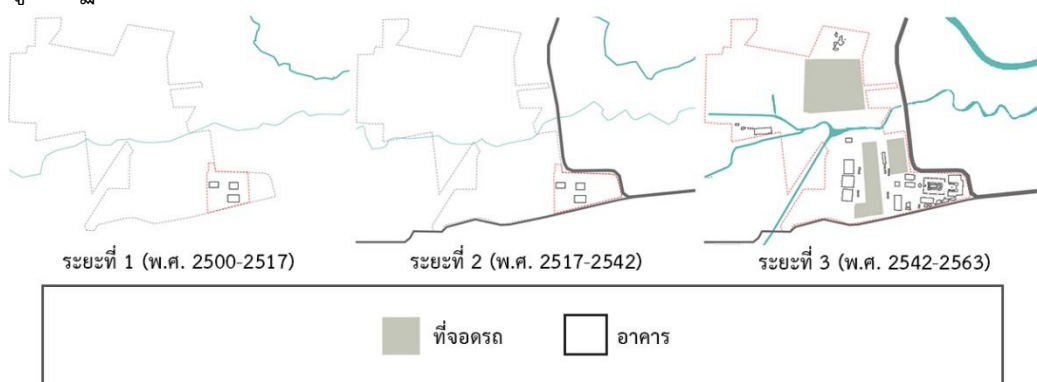
1.3 การวางผังบริเวณพื้นที่ว่างและอาคาร

ก่อนปีพ.ศ. 2502 วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) เป็นเพียงที่พักสงฆ์และเคยเป็นวัดร้างมาก่อน ในระยะแรกวัดเจดีย์เป็นเพียงวัดเล็ก ๆ ประกอบด้วย กุฏิชั้นเดียว 1 หลัง ศาลาไม้ โรงฉันแบบที่พักสงฆ์ในชนบท และคงเหลือโบสถ์เพียงบางส่วน ระยะต่อมาทางวัดได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์สร้าง กุฏิ วิหาร ศาลาเสนาสนะสำหรับการทำกิจของสงฆ์และญาติโยมละแวกใกล้เคียง ในปัจจุบันวัดเจดีย์ก่อสร้างอาคารใหม่เพิ่มเติม ได้แก่ หอฉัน ศาลาโรงครัว โบสถ์ 2 ชั้น หมู่วิหาร

รื้อวัดและสถานสำหรับผู้ศรัทธาบูชาไอ้ไข่ได้มาบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และบูชาไอ้ไข่ได้กวัดเจดีย์ ทั้งนี้ทางวัดได้ดำเนินการก่อสร้างมณฑปครอบเจดีย์เก่า เมือสร้างศาลาบำเพ็ญกุศล พร้อมวางแผนที่จะก่อสร้างศาลาที่เป็นศูนย์รวมที่สักการะ สร้างกุฏิสงฆ์และสร้างป่าปฏิบัติธรรม

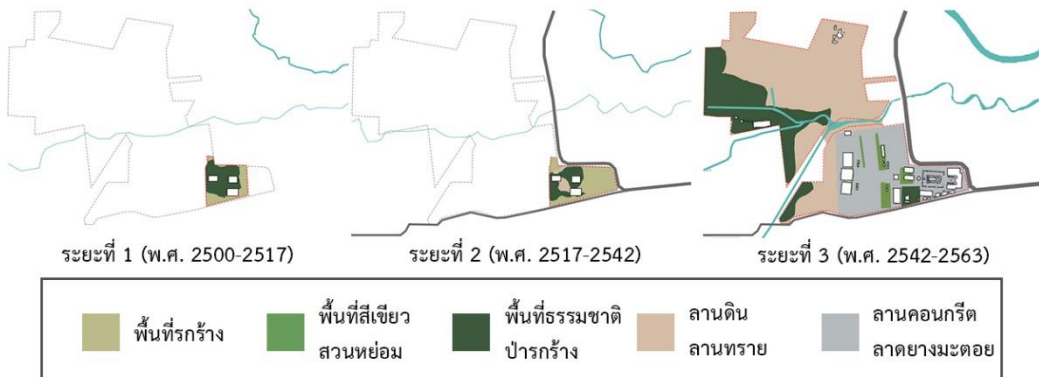
นอกจากนี้วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ได้มีการพัฒนาที่จอดรถให้เพียงพอสำหรับผู้คนที่มิจิตศรัทธาและความเชื่อในวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) จากทั่วทุกสารทิศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2560 วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ได้มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน โดยทางวัดได้มีการปรับที่ดินสำหรับลานจอดรถขนาด 20 ไร่ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังวัด สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้วัดเจดีย์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดและไม่หยุดนิ่ง เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาวัดให้มีความสวยงามเป็นระเบียบมากขึ้นในอนาคต ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการวางผังบริเวณพื้นที่ว่างและอาคารในวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่)
พ.ศ. 2500 - 2563

1.4 วัสดุและพืชพรรณในงานภูมิทัศน์

จากภาพที่ 4 ในระยะแรกและระยะที่ 2 ลักษณะภูมิทัศน์ภายในวัดเป็นป่ากร้างเต็มไปด้วยต้นไม้ ป่าไผ่และลานดินลานทราย ก่อนจะเริ่มมีการปรับปรุงทัศนียภาพของวัดเจดีย์ให้มีความสวยงามขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 พื้นที่ที่เต็มไปด้วยกลุ่มต้นไม้ใหญ่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ลานดินลานทราย ในปี พ.ศ. 2559 ได้เริ่มมีการปรับปรุงเป็นพื้นลาดยางมะตอยสำหรับเป็นพื้นที่จอดรถ ต้นไม้ใหญ่เดิมในพื้นที่เหลือเพียงเล็กน้อย นอกจากนี้วัดเจดีย์มีการจัดภูมิทัศน์สวนหย่อมบริเวณที่จอดรถลานคอนกรีตโดยรอบศาลาที่นั่งพักผ่อนและห้องน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีผู้เข้ามาใช้งานพื้นที่มากที่สุดเป็นระยะเวลานาน อย่างไรก็ตามพื้นที่สวนภูมิทัศน์เป็นพื้นที่ส่วนน้อยภายในวัดเจดีย์ที่มีความร่มรื่นเหมาะสำหรับการนั่งพักผ่อนแต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ใช้งาน

ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงลักษณะวัสดุและพืชพรรณในงานภูมิทัศน์ของวัดเจดีย์ (ไฉ่)
พ.ศ. 2500 - 2563

1.5 ลักษณะการใช้งานพื้นที่ภายในวัด

ในส่วนของกิจกรรมการขอพรและการแก้บนต่อไฉ่ วัดเจดีย์ มีการปรับปรุงและปรับเปลี่ยนพื้นที่ไฉ่บูชาไฉ่อยู่ตลอดเวลาทำให้เกิดความสับสนในการใช้งาน ซึ่งจากการสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัดเจดีย์ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2563 พบว่า มีนักท่องเที่ยวหลังไหลเข้ามาท่องเที่ยวในวัดเพิ่มมากขึ้น ทำให้ภายในวัดมีคนหนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ไฉ่บูชาไฉ่

แต่เดิมพื้นที่จุดประทัดของวัดเจดีย์เป็นเพียงกองเนินประทัด ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของอุโบสถ เมื่อมีการปรับปรุงอุโบสถขึ้นใหม่และดำเนินการก่อสร้างห่มวิหารโพธิ์เสด็จ รวมถึงมีผู้มีจิตศรัทธาหลังไหลเข้ามาภายในวัดจำนวนมาก ทำให้บริเวณที่จุดประทัดเดิมไม่สามารถรองรับได้ ทางวัดจึงได้ดำเนินการย้ายที่จุดประทัดไปยังพื้นที่ทางทิศเหนือของห่มวิหารโพธิ์เสด็จ โดยติดตั้งสเปรย์พ่นน้ำเพื่อป้องกันฝุ่นควันจากประทัดและสร้างกำแพงบางส่วนเพื่อป้องกันเสียง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้มีจิตศรัทธาหลังไหลเข้ามาภายในวัดจำนวนมากขึ้น บริเวณที่จุดประทัดในปัจจุบันไม่สามารถรองรับการใช้งานและบ่าบดผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจุดประทัดจำนวนมาก ทางวัดจึงได้มีแผนดำเนินการก่อสร้างที่จุดประทัดลดมลพิษขึ้น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของที่จุดประทัดในปัจจุบัน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไฉ่) อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช

กิจกรรมการอธิษฐานจิตบูชาพ่อท่านเจ้าวัดและเด็กวัดศักดิ์สิทธิ์ และการบนบานออกชื่อตลอดถึงพิธีการแก้บนที่เกิดจากความศรัทธา ตามความเชื่อแบบบอกต่อกันมาของบรรพบุรุษของชาวบ้านในบริเวณนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของวัดเจดีย์ (ไฉ่) ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธาเริ่มถางป่าและดำเนินการบูรณะวัดตั้งแต่นั้นมา ด้วยจิตความศรัทธาและเงินบริจาคส่งผลให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่

ภายในวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) และพื้นที่โดยรอบมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างมากภายในระยะเวลาที่รวดเร็ว ทั้งทางด้านขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) สิ่งก่อสร้างและกิจกรรมภายในวัด และสภาพแวดล้อมโดยรอบวัดและชุมชนใกล้เคียง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ประกอบด้วย

2.1 ด้านความเชื่อ

ความเชื่อต่อพ่อท่านเจ้าวัดและเด็กวัดศักดิ์สิทธิ์ (ไอ้ไข่) เป็นเอกลักษณ์ของวัดหรือศิลปวัฒนธรรมที่สร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นสิ่งดึงดูดใจส่งผลให้ผู้เชื่อในไอ้ไข่เด็กวัดเจดีย์หลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในสถานการณ์โรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

2.2 ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความสะดวกในเรื่องของเส้นทางการเดินทาง การคมนาคมขนส่ง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยรอบ โดยเฉพาะตลอดสองข้างทางของถนนและพื้นที่โดยรอบวัดมีการตั้งร้านขายรูปปั้นไก่และประทัด ร้านเช่าบูชาไอ้ไข่ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม และรูปปั้นไก่แก้วขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น

2.3 ด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ทั้งบอกต่อแบบปากต่อปาก และการพูดถึงในสื่อโซเชียลต่าง ๆ โดยเฉพาะจากบุคคลที่มีชื่อเสียง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่อย่างรวดเร็ว ทำให้นักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้ามาท่องเที่ยวในวัดเพิ่มมากขึ้นจากเดิม

2.4 ด้านกิจกรรม

วัดเจดีย์มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดให้มีการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบริเวณวัด การจัดกิจกรรมในวันที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และการจัดกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลวัด ในปัจจุบันวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ได้พัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จนเป็นศูนย์รวมกิจกรรมประเพณีหลายด้าน ทั้งการจัดปฐกฐน การอบรมคุณธรรมจริยธรรม การสวดมนต์ไหว้พระในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงประเพณีของชุมชนทั้งการจัดงานเดือนสิบ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา ออกพรรษาและกิจกรรมให้ทานไฟเป็นต้น โดยเฉพาะกิจกรรมการบิณฑบาตและการแก้บนต่อไอ้ไข่ วัดเจดีย์ที่ส่งผลต่อการใช้งานพื้นที่ภายในวัดเป็นอย่างมาก

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยมีวัฒนธรรมหรือค่านิยม อันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกัน เป็นผู้กระทำต่อสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติ เพื่อสร้างความเจริญงอกงามและในการพัฒนาสังคมมนุษย์ ผลลัพธ์ที่แสดงออกมาในรูปของภูมิทัศน์ที่มองเห็น (อนุวัฒน์ การถัก

และทรงยศ วีระทวีมาศ, 2558) จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ วัดเจดีย์ (ไผ่ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การเปลี่ยนแปลงบริบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดจากพื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่เกษตรกรรมเป็นอาคารบ้านเรือนและร้านค้าที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการขอพรแก่บน การขยายขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัด การปรับปรุงผังบริเวณพื้นที่ว่างและก่อสร้างอาคารใหม่ การปรับปรุงภูมิทัศน์ วัสดุและพืชพรรณและสภาพแวดล้อมภายในวัด และการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ภายในวัด การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้เพียงพอต่อการรองรับกิจกรรมของผู้เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัดจำนวนมาก (นักรบ สายเทพ, 2561) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดเจดีย์ (ไผ่ไข่) ปัจจัยหลักคือความเชื่อต่อไผ่ไข่ วัดเจดีย์ ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้ผู้คนมากมายหลั่งไหลเข้ามาท่องเที่ยวยังวัดเจดีย์ กล่าวได้ว่า ไผ่ไข่ วัดเจดีย์ เป็นสิ่งดึงดูดใจถือเป็นเอกลักษณ์ของวัดที่สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ที่มาท่องเที่ยวให้กลับมาเที่ยวอีกครั้ง (พระจำนงค์ ผมไผ และคณะ, 2563) นอกจากนี้การประชาสัมพันธ์ ทั้งการบอกต่อแบบปากต่อปากและการพูดถึงในสื่อโซเชียลต่าง ๆ และการพัฒนาเส้นทางสัญจรเพื่อให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดและชุมชนใกล้เคียง (พระครูปลัดประวิทย์ วรธมโม, 2563)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้ สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะกายภาพของวัดเจดีย์ (ไผ่ไข่) มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากภายในระยะเวลาที่รวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพที่สำคัญคือ ขอบเขตและขนาดพื้นที่ของวัดมีการขยายตัวประมาณ 22 เท่าจากปี พ.ศ. 2500 การเปลี่ยนแปลงนี้สอดคล้องกับการปรับปรุงผังบริเวณอย่างก้าวกระโดดและไม่หยุดนิ่ง ซึ่งเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาวัดให้มีความสวยงามเป็นระเบียบมากขึ้นในอนาคต ทั้งในด้านพื้นที่ว่าง อาคารและสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้น โดยความเชื่อต่อไผ่ไข่ วัดเจดีย์เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่งผลให้วัดเจดีย์เกิดการปรับปรุงและปรับเปลี่ยนพื้นที่ตลอดเวลา เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดจนกิจกรรมประเพณีและกิจกรรมการบนบานและการแก้บนต่อไผ่ไข่ของผู้มีจิตศรัทธาและผู้มาท่องเที่ยว นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพแวดล้อมโดยรอบวัด และชุมชนใกล้เคียงมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากการท่องเที่ยวและกิจกรรมกราบไหว้บูชาของผู้มีจิตศรัทธาและส่งผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่และชุมชนโดยรอบ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อ วัดเจดีย์ (ไผ่ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ทางวัดเจดีย์ (ไผ่ไข่) ควรมีแนวทางสำหรับ

การพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ภายในวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) อย่างยั่งยืนในอนาคต ตลอดจนการพัฒนาความร่วมมือ ระหว่างภาครัฐ สถานศึกษา วัดและชุมชน เพื่อศึกษาแนวทางในการรับมือและลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากกิจกรรมการขอพรและการแก้บน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแก้บนด้วยการจุดประทัดและรูปปั้นไก่ขนาดต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมภายในวัดและบริเวณชุมชนโดยรอบ นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลายโดยรอบ เพื่อนำจุดแข็งจากทรัพยากร การท่องเที่ยวมาส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และยกระดับความร่วมมือสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2552). ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์การพิมพ์.
- แจ่มจรรยงค์ สุทธิผล. (2558). การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร จากการประกาศเขตอนุรักษ์โครงการกรุงรัตนโกสินทร์. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 8(2), 2937-2952.
- ธวัชรรัตน์ พรหมวิเศษ. (2562). ตำนาน "ไอ้ไข่ วัดเจดีย์" กับกระบวนการทำให้ศักดิ์สิทธิ์. วารสารรุสมิแล, 40(1), 35-54.
- นักรบ สายเทพ. (2561). ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัดสำคัญในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. สารศาสตร์, 1(1), 84-97.
- บุญยั้ง ประทุม. (2562). พุทธ: ไสย ไอ้ไข่ วัดเจดีย์ กับกระบวนการกลายเป็นสินค้า. วารสารวิชาการสังคมมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, 9(2), 1-18.
- พระครูปลัดประวิทย์ วรธมโม. (2563). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยววัดไร่ขิงจังหวัดนครปฐม. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(6), 389-404.
- พระจำนงค์ ผมไผ และคณะ. (2563). วัดกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเส้นทางลุ่มน้ำโขง. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(5), 158-170.
- พระเอกลักษณ์ อชิโต และคณะ. (2563). “ผี” ท้องถิ่นกับ การทำให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวัดทางศาสนาสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษา วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 9(4), 269-283.
- เพชรรัตน์ เมืองสาคร. (2562). ลักษณะทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมโบราณสถานเขาศรีวิชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สารศาสตร์, 2(3), 405-418.
- สิทธิพงษ์ บุญทอง และคณะ. (2561). วัดเจดีย์ไอ้ไข่: พื้นที่ของการนิยามความหมาย. ใน เอกสารการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9. มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่.

- สุกัลยา โหระเรื่อง และคณะ. (2563). การศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
ในล้านนา. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(3), 70-85.
- อนุชสร่า เรืองมาก. (2559). ขอได้ไหว้รับ: ไอ้ไข่ วัดเจดีย์ [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. วารสาร
อาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์, 16(1), 29-54.
- อนุวัฒน์ การลัก และทรงยศ วีระทวีมาศ. (2558). ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: ความหมาย พัฒนาการ
ทางแนวคิด และทิศทางการศึกษาวิจัย. สิ่งแวดล้อม สรรค์ สร้าง วินิจัย, 14(2), 1-12.
- Taylor, K. (2009). Cultural Landscape and Asia: Reconciling International and
Southeast and East Asian Regional Value. Landscape Research, 34(1),
7-31.